

„ACTA LITTERARIA“, 1977, № 3—4

Поредната книжка на унгарското академично списание предлага разнообразни материали, засягащи както въпроси на литературната история, така също и на литературната теория и критика. В статията си „Сто години унгарска компаративистика“ А. Беречик ни запознава с възникването и развой на унгарската компаративистика. Първото списание по сравнително литературознание в света е излязло на 15 януари 1877 г. в Колошвар (тогавашна Унгария) като проява на позитивизма. Негов създател и ревностен поддръжник е бил Хуго фон Мелтил, избран още на двадесет и шест годишна възраст за професор по германистика в университета Колошвар (1872). Основна цел на списанието по сравнителна история на литературата е била чрез публикуването на унгарска литература в превод, както и на оригинална и преводна чужда литература да съдействува за вливането на националната унгарска литература в системата на световната литература. За да подчертае интернационалния характер на изданието, Мелтил му дава латинско наименование: *Acta Comparationis Litterarum Universarum* (ACLU). За мотото на списанието са били избрани прочутите думи на Фридрих Шилер до Теодор Кьорнер, от които се долавят основните акценти, ръководни за издателя: „Малък и беден идеал е да пишеш само за една нация; за един философски дух тази граница е непоносима. Той не може да се помири само с един фрагмент (а какво повече представлява дори и най-великата нация?).“ Мелтил се опитва още в самото начало да изолира изданието от господстващите тогава в Унгария, а и в света национализъм и фанатична религиозност, при все че се обявява и против другата модна крайност — космополитизма. Авторът подчертава, че издателят е съумял да свърже полиглотния принцип с истинския патриотизъм, като превежда неговото научно обобщение: „... Специалното изследване трябва да се направи по възможност на различни езици, но новите изводи, обобщавайки крайните резултати, се дават единствено на националния език.“ Списанието на Мелтил, който е бил подпомаган известно време от историка професор Самуил Брасай, спечелва за кратък период одобрението на научния свят в Унгария,

още повече дори на този в чужбина. Крайната цел, преследвана от издателя, е чрез списанието да подпомогне развитието на новоформиращата се наука — сравнителното литературознание, както и да вдигне бариерите, които изолират унгарската литература от другите литератури. Интерес представлява самотната структура на това издание, предлагашо осем рубрики, както следва: Основни статии. Рецензии; Кратки обзори, Петьофиана; Шопенхауериана; Симикта: смесено съдържание, документи към народното творчество, преводи; Фронтистерион: обективна дискусия по проблемите на сравнителното литературознание, на естетиката и други неразрешени въпроси; преглед на книги; съобщения на редакцията. Материалите са излизали (с малки изключения) на унгарски, немски, френски и латински език.

Притежаващ изключителни качества като човек и учен, Мелтил е бил преди всичко литератор и естет, занимавал се е обаче и с лингвистика, археология и философия, а между другото се изявява и като поет и преводач. Когато материалът за някоя книжка от списанието се е оказвал недостатъчен, за да я попълни, Мелтил е превеждал от китайски, арменски и японски (с помощта на немски текстове).

Авторът се опитва да проследи линията на развитие на първото по рода си списание: в първите броеве централно място заема сравнителното изучаване на народното творчество, следващите години показват силно акцентуване върху творчеството на издигналата се на световно равнище унгарски поет Петьофи, следва темата за Шопенхауер, появява се Лесинг и неговата теза за еманципацията, прозвучала в „Натан Мъдрец“. А и личните предпочитания на издателя, реализирани предимно чрез собственото му перо, изтласкват на повърхността сравнителни митологични фолклорни варианти. Обаче кръгът от теми, който е бил застъпван сравнително с най-редовна интензивност, е засягал концепцията на Гьоте за световната литература — чрез нея според Мелтил биха могли да бъдат решени всички проблеми в литературата. Естетическите възгледи на унгарския компаративист имат за основа учението на Гьоте за отношението между форма и съдържание. Така за него поезията, стихът са единствено непреходните стойно-

сти: „Прозата се отнася към поезията, както механизъмът към организма. . .“ Оригиналността на творбата според Мелтиц се крие в нейната форма, от което произтича и основният сравнителен литературноисторически закон: „Формата може да бъде сравнена само с друга форма; сравнение между две съдържания е изключено.“ Хуманизмът на Гюте също придобива при унгарския учен своеобразен оттенък. Той вижда ясно функцията на световната литература в сътрудничеството между народите, в изглаждането на противоречията: „Големите идеи не са привилегия на големите нации, изобщо на някоя нация, те са привилегия на големите сърца, а те достигат до всички народи.“ Мелтиц схваща хуманистичната идея за равнопоставеност на народите като една мисия, в изпълнението на която голяма роля играе и неговото списание. Препоръчаният от него полиглотизъм е също само теоретично съществуване, т. е. на практика могат да бъдат сравнявани само литератури на високо световни равнище, със силно развити езикови идиоми: „Литературите на останалите народи са или повече народно творчество, или пък, ако са художествени литератури, то те са още млади и романтично обогатени. . .“

Отбелязва се, че Мелтиц е успял да привлече в най-цветущите години на списанието си като сътрудници към 50 световни учени и приятели на компаративистиката. При все че неговото списание е предтеча на този клон на науката, той среща в родината си равнодушие, дори враждебност. Последната двойна книжка на *Acta Comparationis Litterarum Universarum* е излязла в началото на 1888 г., значи ентузиазмизираният издател е публикувал десет пълни годишници.

Привлича вниманието и студията „Мястото и ролята на автобиографията в литературата“ от Янош Сцавай. След като отбелязва постоянното нарастване през последните години на автобиографиите и мемоарите, несъмнения им успех и признание, то явно е, че те отговарят на една реална жизнена потребност. Интересът към този литературен жанр понастоящем е свързан с едно по-широко течение обхванало целия свят, което се насочва към „реалните факти“, не към фиктивните, въображаемите. Поставя се въпросът: е ли автобиографията част от литературата? Цитирани са различни мнения, някои отрицателни, други потвърждаващи, че всеки написан ред, всяка книга, всеки литературен израз е една изповед, т. е. творение на литературата.

Самата етимология на думата автобиография показва, че се касае за произведение, в което авторът пише за собствения си живот в първо лице единствено число. Трудът на Гюте „Поезия и истина“, както и „Изповедите“ на Русо са в този смисъл също автобиографии. Пред читателя е едно литературно явление, което се занимава преди всичко с проблемите на индивида, на личността.

Авторът се спира на две произведения на Андре Жид — „Тясната врата“ и „Ако зърното не умре“. И двете заглавия се отнасят до Библията. Като разглежда двете творби с оглед на тяхната структура, а и на нравствените норми, съдържащи се в тях, той установява, че те принадлежат към един и същ литературен жанр. Обаче съществуват данни, посочващи историята на зараждането на двете книги — „Тясната врата“ е фиктивно произведение, роман, докато „Ако зърното не умре“ е прочутата автобиография на Андре Жид. Последният е трябвало да се защитава непрестанно срещу недоверието на своите читатели, да им доказва, че „Тясната врата“ е само плод на въображението му за разлика от втората творба. Андре Жид казва: „Алиса от „Тясната врата“ не е тя (т. е. Мадлен Жид), това не е образът, който аз обрисуваш. Тя ми послужи само като изходна точка за моята героиня.“ Докато в „Ако зърното не умре“ той твърди, че казва само истината: „Няма причина моят разказ да не бъде достоверен. Намерението ми е да казвам винаги всичко.“

Като изтъква обективните причини за т. нар. криза в романа на Запад — преобразованията, настъпили вследствие социалистическите революции, от една страна, от друга, променливото съотношение между класите, оттам и между човешките отношения и морални норми — авторът установява развитието на един процес, характеризиращ се с постепенно дискредитиране на старите форми на романа. Цитирайки Мишел Раймон, той отбелязва, че опитите за обновяване на романа са дали само временни резултати, без да създават един нов модел, който да отрази по приемлив начин сложната структура на съвременната реалност.

Според Сцавай тук трябва да се търсят косвено и причините за подема на автобиографията. Последната не заимствува формите на романа, тя по-скоро се настанява между тях като една от възможностите за разрешаване на кризата, а именно: в нея има едно действие и един главен герой, нейният мироглед е правдоподобен, понеже тя представя само това, което авторът я знае и вижда. Най-същественото в нея е, че съдържа факти, които могат да се проверят. Въпросът за принадлежността на автобиографията към художествената или нехудожествената сфера ще се разреши, ако започне да се изучава нейният език. Посочват се като пример първите редове от автобиографията на Сартър, които са несъмнено художествен текст, носещ в себе си определени функции. Споменава се обстоятелството, че често пъти авторът на автобиографията бива нападан, изобщо по-малко уважаван, отколкото поетът, романистът или драматургът. Самият Андре Жид квалифицира автобиографията като неточна, невярна и обобщава недостатъците ѝ така: 1. Писателят забравя. 2. Поради естетически причини умишлено пропуска да спомене изве-

стни събития. 3. Мозъкът отхвърля спонтанно неприятните спомени. 4. Писателят е твърде свенлив. 5. Паметта класира и рационализира спомените. 6. За да пощади чувствителността на душата, писателят е принуден да не припомня известни събития.

Актуалната позиция на психологическата наука не оправдава трите точки на обвинението, според което писателят е неспособен да напише автентична автобиография. Автобиографът извършва по-скоро една селекция, чрез нея животът не може да се представи в неговата цялост, още по-малко да ни даде илюзия за тоталност, но имайки информативен характер, тя предлага много възможности на писателя, като същевременно му поставя многобройни препятствия.

В процеса на своите изследвания Сцавай потвърждава принадлежността на автобиографията към сферата на художествената литература. Поставя се въпросът, дали автобиографията може да се разглежда като независим литературен жанр със свое минало, настояще и бъдеще, или е само вариант с някои много малки разлики на друг вече познат вид. Изхождайки от естетиката на марксизма, изследователят отбелязва, че автобиографията е без съмнение епичен жанр, по-скоро вид на епичната проза. Тя може да бъде точно разграничена от близките на нея литературни видове, т. е. от мемоарите и от романа. Литературният жанр на автобиографията се определя преди всичко от нейното съдържание: човек, чийто характер и чийто схващания са вече формирани, се връща към своето минало и описва процеса на еволюцията си. Автобиографията няма претенцията за интегралност, нито за точен хронологичен ред, същественото в нея е да отрази еволюцията на човека. Друг важен белег е особеното съотношение между писателя и произведението и между читателя и произведението. В автобиографията личният анализ и формите на романа са свързани в документация, която може да се контролира. А що се отнася до другите отличителни белези, то те са повече или по-малко идентични с формалните белези на псевдоавтобиографичния роман.

В сравнение с другите видове проза автобиографията е ограничен жанр, т. е. тя поставя изисквания, които авторът ѝ не може да пренебрегне. В същност обаче те са пречки, които ограничават възможностите му, тъй като иначе би разполагал с много повече художествени средства. Едно от тях е пространството на материала, в неговия случай то е строго ограничено, без обаче това да се отрази на художествената стойност на материала. В ограниченото си пространство автобиографията може също така задълбочено да отрази своята епоха, както всяко друго реалистично произведение на литературата.

ФРАНЦИЯ

„LA NOUVELLE REVUE FRANÇAISE“

Париж, април 1978

„Ла Нувел Ревю Франсез“, месечно списание за литература, което от септември 1977 г. излиза под ново ръководство начело с Жорж Ламбракис като главен редактор, е между първите днешни френски периодични издания, на страниците на което сътрудничат изтъкнати представители на съвременната литературна мисъл. Наред с оригинални творби от различни литературни жанрове (поезия, проза, критика) списанието публикува и преводна литература при доста широк и взискателен избор на автори и произведения от други национални литератури.

„Ла Нувел Ревю Франсез“ е основано през 1905 г. от Жак Копо, основателя на първия френски авангарден театър „Вио Колонбие“, Андре Жид, Жан Шълмберже, издавано от Гастон Галимар. В 1919 г., след Първата световна война, която прекъсва излизането на списанието, ръководството на последното се поема с подновяването му от талантливия есеист и критик Жак Ривьер, починал през 1925 г. Ривьер разширява значително хоризонта на списанието, като включва в съдържанието му наред с чисто литературно-художествени материали и статии по философия, социология, изкуство и др. Главен редактор на НРФ след смъртта на Жак Ривьер става критикът Жан Полан в сътрудничество с писателя Марсел Арлан, който по-късно поема сам ръководството на списанието, след като Жан Полан бива избран за член на Френската академия.

„Ла Нувел Франсез“ има и продължава да има широк отглас в съвременната френска литература, тъй като този месечен орган на литературната мисъл събра още от първите години като редовни сътрудници поети, прозаисти, критици както французи, така и чужденци, които с престижа и авторитета си поставиха списанието на високо творческо равнище, следвайки завета на основателите му, начертали програмата и дали първата насока.

Всяка книжка на НРФ предлага на читателите си грижливо подбран материал, разнообразен с поезия, художествена проза (разкази, новели, романи), критика (богат и взискателен преглед на книги), поезия, роман, обща литература, естетика, есеистика, чужда литература, изкуство, музика, архивни писма, театър и др. Ще отбележим тук априлската книжка за 1978 г. на списанието, чието съдържание илюстрира достатъчно ярко характера на НРФ. Броят се открива с „мисли“ под странния надслов „écartèlement“ (в буквален превод: „разчекване“, исторически: наказание на осъден на смърт през средните векове) на френския есеист и

Д. И.

моралист Е. М. Сиоран. Един твърде своеобразен мислител, автор досега на няколко книги есеа с фрапиращи заглавия: „Значаване на мислите“, „Ръководство по разложение“, „История и утопия“, „Силогизми на огорчението“, „Пропадане във времето“, „Лошият демиург“, „Несгодата, че си роден“. „Мислите“ на Сиоран пораждаат различни размишления, поставят на читателя, който внимателно го чете, любопитни въпросителни, защото много от неговите „мисли“ са остро дискуссионни, макар да не сочат явна принадлежност към някакво учение и все пак подказват вътрешна, духовна връзка с датския философ Сьорен Киркегаард. С основание френският критик Жил Плази в кратка статия, озаглавена „Хроника на една уединена мисъл“, пише: „Писател без етикет, встрани от школите, прозаик, който не разказва истории, нито изработва теория, Е. М. Сиоран не е нито поет, нито романист, нито философ. Този уединен човек, автор обаче на повече от дузина книги, е между най-ценните сътрудници на поредицата „Есеа“ на издателство Галимар в Париж.“ Един любопитен факт, който характеризира скептичното и песимистично отношение на Сиоран към света, който го заобикаля, е и следният: когато през 1977 г. жури му присъжда наградата „Роже Нимие“ за целокупното му творчество, Сиоран я отказва не поради опозиция към духовното наследство на Нимие, талантлив френски писател (1925—1962), но поради съдържаност да приеме каквото и да било решение за официално публично признание. — „Съвременен нихилист“ го бе нарекъл един от критиците му.

За една по-точна представа за този писател, дълбоко мисловен, чиято съгъстена и изясняваща реч препраща към спомена за поета-философ Пол Валери, на когото Сиоран е посветил есе под наслов „Валери с лице към своите идоли“, ще преведем тук няколко от „мислите“, публикувани в поменатата априлска книжка на НРФ.

— Да съществуваш значи да бъдеш вклещен.

— Аз не се боря против света, боря се против една по-голяма сила, против моята умора от света.

— Нашите недъгавости ни пречат да се изтригнем от самите нас, да станем други, да променим кожата, да бъдем способни за превръщане. След всяка стъпка напред те ни карат да сторим стъпка назад, така че не можем да напредваме в нищо освен в познанието на безполезната ни самостичност.

— Базата на обществото, на всяко общество е една известна *гордост на послушание*. Когато тази гордост не съществува вече, обществото рухва.

— Плотин (александрийски философ, живял 205—270 г. преди н. е. — Н. Д.) е познавал четири екстаза; Рамана Махарши — само

един. Какво значение има броят? Ако трябва да съжалиш някого, то е този, който не е предчувствувал никакъв екстаз, а говори за него по слух.

— Истинският писател пише за хората, нещата, събитията, не пише върху писаното. служи си с думи, но не се спира на думите) не ги прави предмет на своите смисляния. Той е всичко, но не анатомист на словото. Дисекцията на езика е мания на ония, които, като няма какво да кажат, се затварят в казането.

— У всички почти мислители може да се забележи необходимостта, че *вярват* в сюжетите, които третират, дори се идентифицират с тях до известна степен. Тази необходимост, осъдима на теория, се явява обаче едно благословение, понеже благодарение на нея те, мислителите, не се отегчават да мислят...

— Момък и младо момиче, двамата глухонеми, се разговаряха с движения. Какъв щастлив вид имаха! Очевидно словото не е, не може да бъде проводник на щастието.

В книгата си „Лошият демиург“ Сиоран казва на едно място: „Това, което важи, не е да произвеждаш, но да разбираш. А да разбираш значи да различаваш степента на пробуждането, до което човек стига, способността му да долавя сбора от иреалност, която се съдържа във всеки феномен.“

В същия брой на списанието проф. Ивон Белавал публикува текста на една своя беседа върху поета Пол Валери, държана миналата година в Монпелийския университет, който днес носи името на автора на „Морското гробище“, една от всеобщо известните поеми на знаменития френски поет. Беседата е озаглавена „Властта на духа“. Проблемът — казва Белавал — е за всички времена. Кой прочее най-напред би се занимавал с него, ако не философите, търсещи мъдростта. Проблемът е лаически или ако шете, хуманистичен. В християнския Запад идеалът на античната мъдрост залязва, защото всемогъщата власт на божествения дух, на който вярващият се доверяваше и се подчиняваше, го отнася безкрайно към властта на човешкия дух... Когато младият Пол Валери прекарва „Вечер с господин Тест“ (наслов на негово известно произведение — Н. Д.), Шарко (прочут френски лекар-невролог — Н. Д.) се опитва да разбере как една идея, една моментна емоция може да внесе в организма трайно истерично гърчене, Иван Павлов ще обоснове рефлексите, а Фройд ще открие психоанализата. Не е безразлично също да отбележим заедно с Жан Старобински (швейцарски есеист и критик, професор в Женевския университет — Н. Д.), „че самият акт на познанието е бил дефиниран като рационална дейност от физика Ернст Мах и също от Пол Валери“.

Паметна е онази октомврийска вечер на поета в Генуа през 1892 г., която бележи криза в неговото мислене и на който проф. Белавал се позовава в своя анализ на темата, поставена в наслова на беседата му в Монпелие, която трудно може да се резюмира поради многобройните цитати, с които е проплетена, взети от съчиненията на Валери в подкрепа на критическата илюстрация на системата от разсъждения, на която — по думите на неговия тълкувател — Валери е посветил петдесет години изследвания, система, която поетът отбелязва почти винаги с главно С, завършек като проява и доказателство за най-висока власт на духа. Интересно е да се добави тук, че Пол Валери създава наскоро след кризисната октомврийска нощ своите две крупни произведения „Вечер с господин Тест“ (1894) и „Увод в метода на Леонардо да Винчи“ (1895), които са връх в творческата мъдрост на големия поет-философ, според когото властта на духа е метода. „Главната идея на моя „метод“

(или самият мой метод) — заявява Валери — не е друго освен главната идея на математиката, където никой въпреки не я формулирал. Идеята за властта (в порядък на духа).“ Човекът на координатите Декарт става товава идеал.

Любопитно е и казаното от Пол Валери в едно писмо от 3 октомври 1925 г. до Жан Полан: „Бях взет от някои за професор или за профет на интелектуализма. Но в моята мисъл никога не са се противопоставили разум и чувствителност, а така също количество и качество. Модата е, която ги противопоставя. Срещу това, което повтаря същото писмо — много пъти изразявано в Съчиненията, Записките, Кореспонденцията, — е „разделянето на човека и на автора... без съмнение маркирано у мен.“ Това разделяне си го представят зле без отношение към „кризата“ в Генуа, казва проф. Белавал.

Н. Д.